

УДК 321(091); 34(091); 34(092)

І. Б. УСЕНКО,
професор

РУКОПИСНА ПРАВНИЧА СПАДЩИНА ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК: ГІРКІ ВТРАТИ І АРХІВНІ ЗНАХІДКИ

Подано́ються відомості про праці правознавців Всеукраїнської Академії наук (1918–1936), які з різних причин не були опубліковані і залишилися в рукописах. Звертається увага на ту частину рукописної спадщини Академії, яку дослідникам вже вдалося відшукати й ввести до наукового обігу.

Ключові слова: Україна, історія юридичної науки, Всеукраїнська Академія наук, рукописна спадщина, архівні знахідки

Усенко І. Б. Рукописное юридическое наследие Всеукраинской Академии наук: горькие потери и архивные находки

Приводятся сведения о трудах правоведов Всеукраинской Академии наук (1918–1936), которые по различным причинам не были опубликованы и остались в рукописах. Обращается внимание на ту часть рукописного наследия, которую исследователям уже удалось отыскать и ввести в научный оборот.

Ключевые слова: Украина, история юридической науки, Всеукраинская академия наук, рукописное наследие, архивные находки.

Usenko I. B. Handwritten legal legacy of the All-Ukrainian Academy of Sciences: bitter losses and archive finds

Information about the works of legal scientists of the All-Ukrainian Academy of Sciences (1918–1936), which were not published due to various reasons and stayed in manuscripts, is presented. Special attention is drawn to the part of the handwritten legacy of the All-Ukrainian Academy of Sciences that has already been discovered by researchers and included into scientific circulation.

Key words: Ukraine, history of legal science, All-Ukrainian Academy of Sciences, handwritten legacy, archive finds.

95-ти річчя від дня заснування Національної академії наук України є гарним приводом для того, щоб ще раз поглянути на здобутки довоєнної академічної юридичної науки під кутом зору їх затребуваності й використання в сучасних наукових дослідженнях. Загалом є всі підстави стверджувати, що за роки незалежності зусиллями багатьох дослідників творчий доробок правознавців Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) вийшов з тіні штучного забуття і нині активно вивчається та застосовується вченими-правниками різних наукових напрямів. Комплексна оцінка цьому доробку була дана у виданні «Академічна юридична думка»¹. Звертаємо увагу читачів «Правової держави» також на відповідну узагальнюючу публікацію до 90-річчя Академії².

Утім, традиційно творча спадщина ВУАН зводиться до тих матеріалів, які були оприлюднені в академічних виданнях «Праці Комісії для вивчення звичаєвого права України» (Вип. 1–3), «Праці Комісії для вивчення історії західноруського та українського права» (Вип. 1–6, 8), «Наукові досліді та розвідки Комісії радянського права» (Вип. 1), «Записки соціально-економічно-

го відділу (Т. 1–6). Крім того, у науковому обігу є низка монографічних, археологічних та інших юридичних праць, які побачили світ у рамках серії «Збірник соціально-економічного відділу (№ 1, 11, 16, 26). Формально в цій серії виходили і згадані вище «Праці» трьох академічних комісій. Окремі розвідки історико-правового характеру були опубліковані в ювілейних збірках на честь академіків Д. І. Багалія та М. С. Грушевського. У полі зору сучасних дослідників перебувають також статті правознавців ВУАН в академічному часопису «Україна», фахових юридичних журналах «Вестник советской юстиции» та «Червоне право» і ще кілька публікацій у різних виданнях.

Проте наведене далеко не вичерпує всієї юридичної спадщини ВУАН і мета цієї статті привернути увагу до тих наукових досліджень, які не були вчасно опубліковані і лише нещодавно були віднайдені в архівних фондах, або ще й досі перебувають у розшуку.

Наш огляд доцільно почати з найбільшої, як видається, втрати вітчизняної юридичної науки – т. зв. головної книги академіка Б. О. Кістяківського, який по праву може претендувати на титул найвідомішого українського правознавця всіх часів. Ще в 1994 р. російський вчений, фахівець у галузі історії філософії і соціології В. В. Сапов звернув увагу, що в останні роки свого життя Б. О. Кістяківський підготував до друку працю під назвою «Право как предмет научного познания»³. Про цю ж працю, але під іншою назвою, згадував у своєму відомому біографічному нарисі й М. П. Василенко: «Тоді ж [1917 р. – І. У.] він почав у Ярославлі друкувати нову велику роботу «Право и наука о праве». Значна частина цієї книги була вже надрукована і збереглася аркушами в одному примірнику: а частина рукопису загинула під час повстання і пожежі. Таким чином книга залишилася без кінця»⁴.

В. В. Сапов не погодився з М. П. Василенком щодо загибелі праці і навіть цілком переконливі аргументи на користь того, що один її примірник мав залишитися у дружини вченого. Дослідник також знайшов документ, відповідно до якого рукопис книги забрав з видавництва «Н. Тоцкий» – вірогідно, Микола Максимович Тоцький, екстраординарний професор юридичного факультету Київського університету в 1919 р., від 1921 р. – професор кафедри соціології Ярославського університету. Утім, майже за 20 років, які пройшли після публікації розвідки В. В. Сапова, рукопис книги Б. О. Кістяківського чи хоча б частину його відшукати не вдалося.

Масштабні втрати понесла українська юридична наука на початку 30-х років, коли одна за одною закривалися правничі установи ВУАН, науковці піддавалися гонінням, а «крамольні» книги знищувалися. Перелік цих знищених видань наводить Н. Д. Полонська-Василенко⁵. Серед них за своєю науковою значимістю передусім звертає на себе увагу 7-й випуск праць Комісії для вивчення історії західноруського і українського права, наклад якого не пройшов цензуру і був знищений в друкарні в 1930 р. Про зміст цієї праці та обставини її знищення згадують не лише Н. Д. Полонська-Василенко, а й член Комісії для вивчення історії західноруського і українського права, директор академічного видавництва в 1929–1931 рр. Л. О. Окиншевич (Окіншевич)⁶. Вони однастайні в тому, що підставою для затримки видання стало включення до збірки матеріалів заарештованого 20 січня 1930 р. академіка М. Є. Слаб-

ченка. Окрім того, Л. О. Окиншевич звертає увагу, що в цьому випуску праць мали друкуватися матеріали й іншого засудженого у справі «Спілки визволення України» – професора В. Д. Отамановського.

Обидва мемуаристи наводять дещо суперечливі відомості про зміст видання. Утім, нам вдалося знайти, а згодом і опублікувати достовірніше джерело інформації – передмову академіка М. П. Василенка до згаданого видання⁷.

Центральне місце у збірці займала монографія (за визначенням Л. О. Окиншевича) або «великого розміру звітномлення» за наслідками архівних пошуків (визначення М. П. Василенка) М. Є. Слабченка про Генеральний суд Гетьманщини обсягом близько 160 сторінок. На думку Л. О. Окиншевича, це була найкраща з відомих йому праць академіка. М. П. Василенко оцінив її дещо скромніше, зазначаючи, що питання «ще не можна лічити за завершене і тому треба гадати, М. Є. Слабченко і обмежився тільки «схемою» історії Генерального суду для попереднього її обміркування в науковій літературі». При цьому «положення його спірні, і схема не вирішує питання з наукового боку, хоч корисна і цікава для обговорення істориками права завдяки спробі розглянути питання про Генеральний Суд з соціологічного боку». У додатку до цієї праці містився ряд документів, «цінних для виучування Генерального Суду як інституції в XVIII ст.» (оцінка М. П. Василенка).

У збірці друкувалися також стаття члена-кореспондента ВУАН М. О. Максимейка «Московська редакція Руської Правди», де розглядалися два списки скороченої редакції Руської Правди; розвідка С. Г. Борисенка «Адвокатський гонорар у литовському князівстві в XVI–XVII ст.»; дослід О. С. Доброва «Українські та литовські акти купівлі-продажу XVI століття»; текст Стародубовського вількера з коментарями І. Ю. Черкаського, який відшукав цей цікавий правовий документ у Державній бібліотеці СРСР у Москві; звітномлення О. В. Юрченка про досліджені ним дві актові книги Радомисльської консесторії; полеміка з приводу праці В. І. Новицького про сцени Руської землі (сама праця була опублікована раніше); протоколи засідань Комісії від 1 жовтня 1927 р. до 1 липня 1929 р. та, можливо, ще деякі матеріали. Так, Л. О. Окиншевич зазначав, що у збірці мали бути праця В. Д. Отамановського про документи Вінницького магістрату й стаття російського історика П. О. Аргунова про закупів, проте в передмові М. П. Василенка ці праці не згадуються.

За всіх обставин висока наукова вартість цього видання для вітчизняних істориків права не викликає жодних сумнівів. Її чудово розумів і Л. О. Окиншевич, який за власним свідченням, потай взяв для себе і М. П. Василенка по одному примірнику цієї книжки. Обидва згаданих примірників не збереглися, хоча за свідченням Н. Д. Полонської-Василенко примірник М. П. Василенка разом з усією бібліотекою академіка мав потрапити до бібліотеки ВУАН.

Вона також згадувала, що згодом книжку намагалися врятувати, замінивши крамольний матеріал М. Є. Слабченка на статтю молодого дослідника П. К. Сосенка про каптурові суди, але останній теж був заарештований у квітні 1933 р. Знайти новий матеріал на заміну вже не вдалося через закриття правничих установ ВУАН. Утім, кілька сигнальних примірників другого варіанта збірки було, ймовірно, віддруковано. За свідченнями Н. Д. Полонської,

унікальні примірники двох згаданих видань зберігалися в бібліотеці академіка М. П. Василенка⁸.

Проте Л. О. Окиншевич про другий варіант збірки не згадує і, більше того, категорично заперечує участь П. К. Сосенка у цій праці: «Це абсолютно невірно. Скільки я знаю, тема про каптурові суди не була п. П. Сосенком закінчена. Вона не доповідалася на засіданнях Комісії. І, як видавець збірника, я краще за інших проінформований про його зміст... Праці про каптурові суди в томі 7-му не було». Тут маємо заперечити мемуаристу. Як вдалося встановити на підставі архівних документів, прилюдне обговорення (промоційний захист) роботи П. К. Сосенка «Походження й розвиток каптурових судів на Правобережній Україні в XVI ст.» відбулося на засіданні Комісії 4 січня 1930 р. Дослідження було визнано задовільним для надання його автору звання наукового співробітника. В архівах збереглися план і тези цієї роботи, а також рецензії на неї С. М. Іваницького-Василенка та В. О. Романовського⁹. Все це посилює довіру до свідчень Н. Д. Полонської-Василенко, а заодно зміцнює надію відшукати колись сліди збірки у фондах видавничих або цензурних установ.

Принагідно зауважимо, що деякі з матеріалів збірки згодом їхніми авторами були опубліковані в інших виданнях. Так, стаття М. О. Максимейка побачила світ 1940 р.¹⁰. А згадана стаття П. О. Аргунова (якщо Л. О. Окиншевич нічого не переплутав щодо запланованої її публікації у виданні ВУАН) була опублікована автором у російському академічному журналі 1934 р.¹¹

У списку Н. Д. Полонської-Василенко серед готових до друку у 1930 р. і втрачених у 1933 р. видань ще значаться черговий випуск праць Комісії для виучування звичаєвого права України та 7-й том видання «Записки Соціально-економічного відділу» за редакцією М. П. Василенка. В останньому виданні традиційно значна увага приділялася дослідженням як вчених-економістів, так і правознавців. Утім, щодо змісту й долі цих втрачених праць докладнішої інформації відшукати не вдалося. Є лише поодинокі згадки, що М. П. Василенко готував до друку в одному з томів «Записок» свої «Нариси до історії розроблення західноруського та українського права». Зокрема, у науковому звіті академіка за 1929 р. зазначається, що він вже майже закінчив 15 аркушів історії розроблення науки українського права¹².

Список безповоротних втрат, можливо, варто доповнити ще кількома монографіями провідних вчених Комісії для виучування звичаєвого права України. Так, в архівному фонді ВУАМЛІНУ нам вдалося віднайти фрагмент Державного плану видавництва «Пролетар» на 1931 р., де окремими позиціями зазначено праці академіка О. О. Малиновського «Звичай в історії українського права» і професора А. Е. Кристера «Звичаєве право України та вивчення його в ВУАН»¹³. З інших джерел також відомо, що готувалася до друку праця В. А. Камінського про звичаєве право Правобережної України. Якою мірою науковцям вдалося підійти до практичної реалізації цих планів, сказати важко через брак відповідних документів. Але, якщо б вдалося розшукати хоча б підготовчі матеріали до цих праць, то значення такої знахідки було б неможливо переоцінити.

Однак, сьогодні ми маємо констатувати не лише втрати, а й певні здобутки.

Так, тривалий час втраченою вважалася збірка грамот магдебурзького права, яку готували до друку М. П. Василенко і В. О. Романовський у рамках академічної серії «Матеріали до історії українського права». Ця археографічна праця дійшла до стадії верстки, але у згубному 1930 р. її вилучили прямо з друкарні. Згодом, у 1942–1944 рр. була нова спроба видати ці грамоти, яка теж не мала успіху. У наш час багато українських вчених намагалося відшукати підготовчі матеріали до цих публікацій, і врешті-решт доля посміхнулася В. І. Ульяновському. В особовому фонді В. О. Романовського у Державному архіві Ставропольського краю Російської Федерації було віднайдено примірник (на жаль, неповний) згаданої верстки. Ця архівна знахідка стала основою відповідної публікації¹⁴.

Л. О. Окиншевич мав опублікувати ще в 1932 р. монографію «Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині». Цим планам з відомих причин не судилося збутися. Але дослідження все ж знайшло свого видавця через багато років у далекому Мюнхені¹⁵.

В. Д. Отамановський за завданням Комісії для вивчення історії західноруського і українського права підготував монографію «Вінницька міщанська громада від XV до кінця XVIII ст. Еволюція правового стану та устрою на тлі суспільно-господарчого розвитку території та міста». Проте ця праця через арешт і засудження вченого у справі «Спілки визволення України» так і не була опублікована. Лише після звільнення він захистив 1946 р. кандидатську дисертацію з історії на тему «Вінниця як тип українського міста Південного Правобережжя XIV–XVII вв. Еволюція правового стану та устрою на тлі суспільно-економічного розвитку Побожжя XIII–XVII вв.». Ця праця мала скласти перший том великого чотиритомного дослідження. В 1949 р. був готовий і другий том, присвячений Вінниці XVIII ст., який вчений збирався захищати як докторську дисертацію. У Сімферополі, де тоді жив дослідник, було навіть надруковано відповідний автореферат дисертації, але захист з поки що невстановлених причин не відбувся. І лише 1956 р. В. Д. Отамановський нарешті захистив докторську дисертацію на тему «Міста Правобережної України під пануванням шляхетської Польщі від середини XVII до кінця XVIII в.»¹⁶. В 1993 р. у Вінниці зусиллями місцевих краєзнавців вийшов посмертним виданням (за рукописом кандидатської дисертації) перший том згаданого чотиритомника, в передмові до якого зазначалося: «Почуття глибокої подяки відчуватиме завжди автор до колишнього голови Комісії для вивчення західноруського та українського права при Українській Академії наук, незабутнього небіжчика акад. М. Василенка, що від 1921 р. як вчитель та старший товариш керував науковими студіями автора»¹⁷. На нашу думку, ця подяка є незаперечним свідченням того, що основа згаданої праці, завершеної 1946 р. і вперше опублікованої 1993 р., була закладена ще у 20-і роки.

У подібній ситуації був і В. О. Романовський (заарештований і засуджений 1935 р.). У другій половині 20-х років учений активно опрацьовував проблеми фінансового устрою України-Гетьманщини. Проте відповідну кандидатську дисертацію з історичних наук, присвячену фінансовому устрою України

XVIII ст., він захистив у Московському міському педагогічному інституті ім. В. П. Потьомкіна лише в 1946 р (через п'ять років після звільнення). А у 1949 р. він успішно захистив і докторську дисертацію «Очерки по истории государственного хозяйства Украины во второй половине XVII в.». Це досі, наскільки нам відомо, не опубліковане дослідження стало результатом багаторічної праці, започаткованої ще у ВУАН. Багато її положень становлять інтерес не лише для «чистих» істориків, а й для істориків держави і права. Таким чином, праця вченого не була марною, але через відсутність публікації її науковий обіг є надзвичайно обмеженим.

Зауважимо, що повертаються до наукового обігу не лише праці репресованих авторів. Так, у 1921 р. С. М. Іваницький-Василенко зробив у Комісії для виучування історії західноруського і українського права дві доповіді – «Джерела магдебурзького права Литви та Вкраїни» і «Догматичне виучування джерел магдебурзького права». Нам пощастило знайти тексти цих виступів далеко за межами традиційних академічних фондів, в аспірантській справі вченого у Київському інституті народного господарства¹⁸. Зазначені доповіді, зокрема, свідчать, що правознавець глибоко вивчив німецьку наукову літературу, не кажучи вже про польських і вітчизняних авторів, і спромігся знайти ті аспекти загалом досить дослідженої проблеми, які дійсно потребували уваги вчених-юристів. Введення їх до наукового обігу було позитивно оцінено багатьма сучасними дослідниками магдебурзького права.

Як вже зазначалося, академік М. П. Василенко тривалий час працював над історією наукових досліджень в галузі історії українського права. У зв'язку з цим зауважимо, що нам вдалося відшукати й опублікувати у «Вибраних творах» академіка кілька фрагментів праці М. П. Василенка «Нариси з історії науки західньо-руського та українського права».

Ми також хочемо поділитися з колегами деякими архівними знахідками, які ще майже не знайшли відображення у відповідних публікаціях.

Насамперед, нам пощастило частково спростувати думку Н. Д. Полонської-Василенко про цілковиту загибель усіх матеріалів до «Словника історії українського права» («Словника української юридичної старовини»). Упродовж кількох років співробітники Комісії для виучування історії західноруського і українського права виписували на картки терміни з актових та літературних джерел, що мали створити підґрунтя для майбутніх розвідок-пояснень щодо кожного терміна. Картки склалися в алфавітному порядку за певним планом та формою й за певним списком джерел, що їх визначено на спеціальному засіданні Комісії спільно зі співробітниками Центрального архіву давніх актів. Згідно з даними офіційних звітів Комісії, всього на 1 червня 1925 р. було складено 1500 карток, на 1 січня 1926 р. – 5000, на середину 1926 р. – 7313, на 1 січня 1927 р. – 9113, на 1 липня 1927 р. близько 10 000, на 1 січня 1928 р. близько 11 000 карток. У академічному звідомленні за 1928 р. зазначалося, що словник-енциклопедію української юридичної старовини планується завершити протягом 5 наступних років. Енциклопедична праця українських вчених мала стати значним явищем у історико-правовій науці, але за часів розгрому української гуманітарної науки ретельно зібрана картотека була фактично знищена¹⁹.

Проте певні сліди згадана праця все ж таки залишила. Вдалося, зокрема, відшукати первинні робочі реєстри слів, що мали входити до словника української юридичної старовини²⁰. В них згадано понад тисячу різноманітних юридичних термінів, а також зазначено кількість карток до кожного терміна. Цей матеріал після певної його систематизації, на нашу думку, і сьогодні може стати у нагоді упорядникам відповідних енциклопедій і юридичних словників.

Як видається, усі цивілісти і дослідники римського права мають добре знати творчість В. І. Синайського. Головною працею вченого стали «Нариси з історії землеволодіння і права у Давньому Римі. Перший випуск нарисів»²¹ був захищений вчнем як магістерська дисертація в грудні 1908 р., а чотири наступних²² склали дисертацію на ступінь доктора римського права, успішно захищену у грудні 1913 р. У 1915 р. він видав працю «Давньоримська община у порівнянні з козацькою общиною», яку вважав шостим нарисом (випуском) згаданої праці²³. Разом з тим у Інституті рукопису НАН України зберігається у вигляді правленого автором машинопису ще один (сьомий) випуск цієї праці під заголовком «Апроприация и социализация в Древнем Риме», який чекає на свого дослідника й публікатора²⁴.

Фахівцям у галузі кримінального права радимо ознайомитися з матеріалами, які планувалися до друку в окремому академічному збірнику, присвяченому проблемам кримінального права. Ймовірно, це мав бути один з випусків видання «Наукові досліді та розвідки Комісії радянського права». Йдеться про такі розвідки: *Чельцов-Бебутов М. О.* «Про основні принципи майбутньої реформи радянського кримінального права», *Ейсман С. В.* «Про умовні засудження в радянському кримінальному праві», *Щербак Є. О. Д.* «Проблема матеріалізації слідства в зв'язку з вченням про судові докази», *Малиновський О. О.* «Єдиний поправчо-трудоий кодекс чи кодекси окремих республік», *Паше-Озерський М. М.* «Закордонні в'язниці. За власними враженнями», *Тищенко С. І.* «Читання в'язнів-рецидивістів». Всі ці розвідки дістали негативну рецензію «академіка-марксиста», голови Соціально-економічного відділу ВУАН О. Г. Шліхтера, а тому й не побачили світ. Проте, як відомо, «рукописи не горять» і сучасні дослідники мають можливість скласти власне враження про ці праці. Обставинам їх створення і долі їх авторів присвячена відповідна публікація в одному з попередніх випусків «Правової держави». Там само можна знайти й посилання на відповідні архівні фонди²⁵.

В архівосховищах зберігається доволі багато інших неопублікованих статей правознавців Академії, що, на нашу думку, потребують уведення до наукового обігу. Зокрема, вдалося відшукати рукопис досі невідомої статті *Л. О. Окиншевича* «Міщанство на Лівобережній Україні середини XVII ст.»²⁶. Ця праця на початку 1932 р. була подана автором до Археографічної комісії ВУАН з метою її публікації в черговому випуску «Археографічного збірника». Судячи з тексту статті, вона мала супроводжувати повну публікацію одного з історичних документів, який частково вже оприлюднив 1926 р. П. В. Клименко²⁷. На переконання Л. О. Окиншевича повніша публікація мала засвідчити, що ті висновки, які зробив П. В. Клименко щодо стану міщанства на території одного з полків Гетьманщини, не можна поширювати на інші аналогічні

військово-адміністративні одиниці і що, зокрема, Полтавщина помітно відрізнялася від Чернігівщини. Стаття у дусі часу була насичена критикою «методологічних хиб» П. В. Клименка, але разом з тим містила й певні цікаві власні думки автора щодо статусу та ролі міщанства в Гетьманщині. Проте ця праця тривалий час пролежала без руху у редакційному портфелі і в жовтні 1933 р., переходячи на роботу до Ніжинського педінституту, Л. О. Окиншевич забрав її як застарілу для доопрацювання²⁸

А серед документів М. П. Василенка зберігається, наскільки нам відомо, досі не ідентифікований і не опублікований рукопис «Західноруські номокано-ни та кормчі (нотатки з історії джерел західноруського права)»²⁹. Цей текст ще потребує свого вивчення, але як робочу гіпотезу можна з великою долею вірогідності припустити його належність авторству Г. Л. Попова. Цей дослідник, згідно з офіційними звітами Комісії для виучування історії західноруського і українського права, виявив у фондах Києво-Печерської Лаври і описав одну з кормчих книг XIII ст., що містила текст Руської Правди. До цього він додав огляд ще й інших київських кормчих. Результатом дослідження, на думку членів Комісії, стали нові цікаві висновки щодо історії тексту Руської Правди та редагування й складання кормчих. Проте опублікувати своє дослідження вченому не вдалося.

Загалом багатогранність творчої спадщини правознавців Академії створює широкий простір для подальших архівних пошуків. Наприклад, у нашому розпорядженні є орієнтовний зміст запланованого до друку 9-го випуску праць Комісії для виучування історії західноруського і українського права, затверджений Комісією 23 травня 1930 р. Передбачалося, що ця збірка включатиме праці: М. П. Василенка про початок вивчення історії українського права; В. О. Романовського про грамоти магдебурзького права; М. Ф. Тищенка про історію купецьких судів на Лівобережній Україні XVIII ст.; В. Т. Гришка про давність в монастирському землеволодінні в Гетьманщині, а також ряд рецензій³⁰. Ясно, що у цьому разі йдеться не про цілісне видання, а безпосередньо про ті матеріали, які мали бути до нього включені. Вони готувалися упродовж кількох років, обговорювалися на засіданнях Комісії, а отже, хоча б їх перші варіанти мали бути у письмовому вигляді. Цілком ймовірно, що їх вдасться відшукати. І таких архівних знахідок може бути ще чимало.

Отже, історики української академічної юридичної науки мають з оптимізмом дивитися в майбутнє. Творча спадщина Академії дійсно невичерпна і ще не раз радуватиме дослідників.

1. Академічна юридична думка / Упорядники І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук; відп. ред. Ю. С. Шемшученко. – К.: Ін Юре, 1998. – 503 с. 2. Усенко І. Б. Наукова спадщина ВУАН і сучасність : до 90-річчя Національної академії наук України // Правова держава. – Вип. 19. – К., 2008. – С. 10–25. 3. Сапов В. В. Главная книга академика Б. А. Кистяковского // Вестник РАН. – 1994. – Т. 64. – №3. – С. 248–252. 4. Василенко М. П. Академик Богдан Олександрович Кистяковский (†16/29 квітня 1920 року) // Василенко М. П. Вибрані твори у трьох томах: Том 2. Юридичні праці / Упорядники І. Б. Усенко (кер. колективу), Т. І. Бондарук, А. Ю. Іванова, Є. В. Ромінський. Відп. ред. Ю. С. Шемшученко, І. Б. Усенко. – К.: Юрид. думка; ВД «Академперіодика». – С. 160. 5. Полонська-Василен-

ко *Н. Д.* Українська Академія наук. Нарис історії. – К.: Наук. думка, 1993. – Ч. 2. – С. 195–198. **6.** *Окініевич Л. О.* Моя академічна праця в Україні. – Львів., 1995. – С. 42–44. **7.** *Василенко М. П.* Вибрані твори у трьох томах: Том 2. ... – С. 448–451. **8.** *Полонська-Василенко Н. Д.* Зазнач. праця. – С. 197–198. **9.** Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. 40, спр. 671, 678, 680–681. **10.** *Максимейко Н. А.* Московская редакция Русской Правды // Проблемы историковеждения. – М. – Л., 1940. – С. 127–162. **11.** *Аргунов П. А.* О закупах «Русской Правды» // Изв. Акад. Наук, 7 серия Отд. общ. наук. – 1934. – № 10. – С. 792. **12.** ІР НБУВ. – Ф. 40, спр. 1215. **13.** ЦДАВО України. – Ф. 1249, спр. 481, арк. 17. **14.** Корпус магдебурзьких грамот українським містам: два проекти видань 20–40 років ХХ століття / Упорядники і автори дослідження *В. І. Андрейцев, В. І. Ульяновський, В. А. Короткий*. – К.: Прайм, 2000. – 215 с. **15.** *Окініевич Л. О.* Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII–XVIII ст. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 157. – Мюнхен, 1948. – 230 с. **16.** *Кот С. І.* Честі своєї не зрадив (В. Д. Отамановський) // Репресоване краєзнавство (20 – 30-і роки). – К.: Рідний край, 1991. – С. 135–140. **17.** *Отамановський В. Д.* Вінниця в XIV–XVII століттях. – Вінниця, 1993. – С. 12. **18.** *Усенко І. Б.* Сергій Михайлович Іваницький-Василенко і його дослідження джерел магдебурзького права // Правова держава. – Вип. 12. – К., 2001. – С. 123–140. **19.** *Полонська-Василенко Н. Д.* Зазнач. праця. – С. 29. **20.** ІР НБУВ. – Ф. 10, спр. 34968. **21.** *Синайский В. И.* Очерки по истории землевладения и права в древнем Риме. – Вып. 1. Усадебный надел и общинное землевладение в представлениях писателей римской древности. – Юрьев, 1908. – XVIII, 210, 66 с. (Отг. из «Ученых записок имп. Юрьевского ун-та 1908 г.г.»). **22.** *Синайский В. И.* Очерки по истории землевладения и права в древнем Риме. – Вып. II–V. – К., 1913. – IX, 1, 350 с. (Отг. из «Университетские Известия. Киев, 1913»). **23.** *Синайский В. И.* Древнеримская община в сравнении с казачьей общиной. – Вып. 6. – VI очерк из истории землевладения и права в древнем Риме, с приложением материалов по истории казачества. – К., 1915. – VI, 2, 140, 81, 1 с. **24.** ІР НБУВ. – Ф. 145, спр. 10. **25.** *Усенко І. Б.* Секція радянського кримінального права Всеукраїнської Академії наук // Правова держава. – Вип. 20. – К., 2009. – С. 27–36. **26.** ІР НБУВ. – Ф. 10, спр. 10150. **27.** *Клименко П. В.* Місто і територія на Україні за Гетьманщини (1654–1667) // Записки історично-філологічного відділу Української Академії наук. – Кн. 7–8. – К., 1926. – С. 309–357. **28.** ІР НБУВ. – Ф. 10, спр. 1736. **29.** Там само. – Ф. 40, спр. 517, арк. 1–37. **30.** Там само. – Ф. 40, спр. 162–237.